

Mälestused kodukandist

Elan siin Maarjamaal viienda riigikorra ajal ja kui Jumal elupäevi kingib, võib-olla näen ka kuuenda ja töötatud-loodetud kõige etema ära.

Kohilast pean lapsepõlvest peale väga lugu, sest siin elas isa noorem vend Aleksander Metsis, kelle pool sai tihti käidud. Nagu taat ütles, oli poiss eluaegne paberivabriku sussi juht (nii kutsuti tollal kitsarööpmelise raudtee veduri juhte), kes kõhu kõrvalt koonerdades lõi Raudtee tänavale üles kahekorruselise puitlamu, mis ilma minu isa-ema abita poleks kerkinud. Nimelt saagisid nemad Härgla metsast käsisaega palgid, vedasid need Selisse Eichorni saekaatrisse, sealt valmismaterjali hobusega Kohilasse. Mina kündsin 0,51 ha suurusel krundil kahe hobusega maad. Onu maja natsionaliseeriti „tööraha võimu“ tulles 1940. aastal ja talle kui lurjusele anti elamiseks paberivabriku juures jõe kaldal barakkelaamus korter. Aga enne siit ilmast lahkumist 1951. aastal mais lasti tal veidi aega omas majas olla. Kuidas see tal õnnestus, ei küsinud. Aleksander suri maovähki pärast kaht operatsiooni veidi üle poole sajandi vanusena ja sängitasime tema põrmu Hageri kalmistu esiosa Sutlema poolsele alale.

Nagu nüüdses Eestis, nii tehti ka enne okupatsioonide saabumist siin vallareform. Seli mõis ja selle ümbrus viidi Rapla vallast Kohila haldusalasse. Vallavanemaks oli Aleksander Starkopf, kelle Lohu Väljapere talu vastas elas Tõnise talus tema vend Juhan. Kolmas vend oli kujur Anton Starkopf-Rea. Kõik nad sündisid Kärneri mäel, Väljaperest-Tõnistest n.ö. kiviviske kaugusel. Hageri surnuaeda kaunistab tema skulptuur Külvaaja.

Vallavanemat peeti keskseks kujuk. Ta polnud vaeste killast ega ka rikkur. Väljaperest käidi minu isa Sillaotsa asundustalus rehepeksumasinaga vilja masindamas ja traktorgi oli neil. Isa August Metsis puutus kokku mõlema talupojast vennaga, sest kõik olid ühistegevuse korras Seli piiritusevabriku aktsionärid. Juhanist vend pidas kassiiiri ametit ja tuli ette juhtumeid, mil raha väljamaksmisel täheldati põuda nagu tänapäevalgi, mil miljonid lendavad tuules. Nemad igatahes pankrotti ei läinud ja arhiivi andmeil jäid plussi. Minu isalgi seisab tollasel Maapanga arvel miljon endist eesti senti, millest enam ei taheta kuulda. Küllap Issand talle teises ilmas selle „heastab“.

Aleksander Starkopfi ajal pidas vallasekretäri ametit Maksim. Aleksandrili oli talus paar sulast. Üht neist, Mesikäpa Jürit, tunti hamba- ja vembumehena. Kord läks ta Tõnise Juhani aeda ja lükkas mesipuud ümber. Asi anti kohtusse. Jürit küsiti, kas tal kästi seda teha. Vastuseks tuli, et mesilased nõelasid teda, mistõttu tema käes olnud savikauss kukkunud kildudeks. Vihaga lükanudki tarud ümber, kuigi tegu tehti tellimuse peale.

Väljaperes peetud sõnnikuveo talgutel tõmmanud Mesikäpp ennast mehemoodi täis. Õuemurul õndsat und magades võtnud tüdrukud-talgulised tal püksid maha ja tõrvanud tilli ära. Ärgates pole Jüri suurt torisenudki. Ütelnud naerusui, et küll nüüd riist käib mehepõlve, sest paate ju ka tõrvatakse.

Teine Väljapere sulane jälle demonstreeris Sillaotsa talus Selis, mida Lohu poisid oskavad. Väike väljaõpetatud valge koeranäss näitas tema ettesirutatud jala põlvel, kuidas seksitakse.

Kodukaunistamiseks korraldati valdades üritusi, millest üsna agaralt osa võeti. Minu isa August tunnistati maja sindlikatuse katmisel rootsi punase värviga ja üldse heakorrasel preemia vääriliseks. Selis kui ühes looduslikult kenamas kohas käis suviti Tallinnast palju puhkajaid. Suvitajate üheks meelispeatuspaigaks peeti Keila jõe äärset Sillaotsa asundustalu, kust saadi piima, kanamune ja muud suupärast. Seal veedeti enamik puhkusajast, sest pererahva ja külastajate suhted olid sõbralikud. Puhkajad tundsid endid nagu kodus – peesitati, supeldi puhtaveelises jões, õngitseti, püüti vähki jne. Jõgi kubises kaladest ja need löid lupsu nagu oleks tegemist keeva pudrupajaga. Nüüd tundub kõik see muinasjutuna. Aga 80 aastat ilma elu näinud mees tunnistab seda.

21. juuni 1940 tuli kurjakuulutavana. Minu isa August, kes teenis esimese ilmasõja ja oktoobrirevolutsiooni ajal 7 aastat Kroonlinna merekindluses, ütles tähendusrikkalt: „Poiss, nüüd läheb meilgi tapmiseks ja tagaajamiseks.“ Ta nägi seda vägivalda, millega ei tahtnud liituda. Temast kui soldatist taheti teha komissar, millest ütles ära. Pidas õigemaks tulla tagasi ema-isa ja õdede-vendade juurde.

Esiti tundus kõik tore, sest tegemist pidi olema töörahva võimuga. Kohe hakkas eestimeelsete kodanike tagakiusamine. 27. juunil 1941. aastal arreteeriti vallasekretär Jaan Takk, sidekontori ülem August Anvelt jt. Nende saatus on tänaseni teadmata. Küllap püssikuul lahendas probleemi. „Õnneks“ jõudis veidi varem igavikuteele lahkuda vallavanem Starkopf, keda auavaldustega mulda sängitati. Kui mitte varasem arreteerimine, siis juuniküüditamine poleks temast vist mitte mööda läinud.

Sõja-aastaid meenutades tekivad külmajudinad. Oru Pearu ja Mäe Andrese moodi kembeldes jõudsid August Metsis ja Seli sepp Johannes Laast nii kaugele, et viimane näitas (kuigi ta vene keelt ei osanud) ühel augustiõhtul viinajoomisel näpuga piiritusvabriku juurest punaarmeelestele minu isa kui fashiste ootava reeturi pihta. Selis sildade valves olnud Kikvidze diviisi (diviis pidas Märjamaal üle paari nädala sakslastele vastu) soldatid tulid kahekesi kohe vintpüssidega isa tapma. Tema aga teadis, kuidas paar päeva tagasi viidi okastraadiga käed seljataha seotult Pirgu met-sa lähedal elanud Aleksander Sassian, kes oli hingelt kommunist, ja lasti seal nagu koer maha. Seda tegi väeosa politruk, kelle naisevend Krapotkin elas Järlepal ja oli ühel 1940. aasta vihmasel hilisel sügisõhtul Lohu jaamast rongilt tulles purjus peaga nõudnud enda viimist koju. Sassian keeldus hobust rakendamast ja ütles tülika külalise peletamiseks: „Kui sa ei kao, võtan revolvri ja lasen su maha!“ Mehel polnud eluski relva, kuid ta tembeldati fashistik. Sama Krapotkini hingel lasub ka näpuga näitamine oma naabri Eduard Haljassaare (Grossmanni) pihta, kes samas Pirgu metsas hukati.

Veel teadsime, mida tehti meile Sillaotsale ööbima tulnud partei keskkomitee kolme volinikuga, kes juhtisid tankitõrjekraavide kaevamist. Selle loo autoril oli au kraavi kaevata ka Lohu mõisa vastas üle jõe. Vene soldatid nõudnud volinikelt (üks ca 50-aastane mees ja kaks üle 20 aasta vanad) Seli piiritusvabriku viinakeldri võtmeid.

Keeldunud võtmete andmisest, käsutatud kõige vanem seltsimees seina äärde, võetud temalt pintsak ja käekell. Mõlemalt poolt revolvrast tulistatud kuulid jätsid mehe püksi ka midagi haisvat. Ööbinud lakas koos selle loo kirjutajaga, tõotasid hommikul lahkudes: „Mõõt sai täis ja me enam siia oma jalga ei too!“

Isa, kes eelmistel päevadel soldatitega sõbralikult rääkis, küsis toast tulles, kus teda täägiga taheti lüüa: „Poeg, kas jooksen ära?“ Saanud jaatava vastuse, panigi pasteldes (kerget jalatsid) taat plagama. Õnneks ei tabanud teda ükski kõrvust mööda vihisunud püssikuul. Naine, tütar ja poeg ööbisid tapmise kartuses kuuse all jõe kaldal võsas, kust hommikul põgeneti rohkem kui 10 km kaugusele.

Sakslaste võimu ajal ei tasutud vihamehetele, elati rahumeeli, ehkki võinuks nii toimida. Laast aga ootas sobivat momenti ja see õnnestus tal suurepäraselt. Sõjakära vaibus 9. mail 1945. Nende ridade kirjutajal, kel jäi üks aasta õppetööd vahele, olid Rapla keskkoolis (sel ajal ainukeses Harjumaal) käsil küpsuseksamid ja medalilootuski.

9. juuni õhtu 1945. Järgmisel päeval toimuvaks eelviimaseks eksamiks õppimine Selis, et hommikul jälle Raplas olla. Sisenevad kolm Kohila valla võimukandjat seltsimeest – täitevkomitee esimees Evald Kuusema, miilits Aru ja poisikesenolgina näiv miilits Tiitsmann. Viimane näitab kohe, kes ta on. Nagaan torgatakse tervituseks nina alla, kästakse wait olla, sest ta ees seisab ju rahvavaenlase poeg. Isal õnnestub rehealuse tagumise värava kaudu metsa pageda, kus ta heade inimeste abiga ennast aastaid varjab. Ema Helena aga hoitakse tagakambriis vahi all. Talgi läheb korda kolmandal päeval akna kaudu põgeneda, sest külameestest „valveneeskond“ eesotsas Johannes Laastuga kaotas teises toas kaardimängu ajal valvsuse.

Selle loo autor käsutatakse 9. juuni õhtuhämaruses oma jalgrattal kolme ratturi „aueskordi“ saatel Kohilasse. Kolm päeva hoitakse „süüdlast“ vallamaja arestikambris. Neljandal päeval lubatakse lahkelt lahkuda, kuid täitevkomitee esimees Kuusema keeldub jalgratast poisile kätte andmast. Asja lahendab tollane julgeolekuülem Maring, kes kutsub esimehe oma kabinetti. Äärmiselt hapu näoga, kuid vastuvaidlematult täidab esimees saadud käsu. Oleks ju minu Sillaotsa talust saadud vara kõrval rataski marjaks ära kulunud.

Vabaks lastud „vangil“ pole koju asja, sest uus peremees – Raikküla kandist tulnud kommunist Anna Düna ei lase tulnukat uksest sissegi, et ta saaks oma leerülikonnagi kätte. „Peremees“ määrab aga lahkelt vallasakstele ja ka J. Laastule mett moka peale, sest aias on paarkümmend mesilastaru ja aidas 40-liitrine piimanõu meega. Kanad munevad, sead sirguvad ja piim on omast käest. Ega lihaastjaski tühi pole.

Koolipoiss läheb alandlikult Raplasse ja tal lubatakse teha kaks tegemata jäänud eksamit. Neist NSV Liidu ajalugu ja konstitutsioon loetakse „heaks“ ja sinna see medal jääbki. Lõputunnistusele pannakse eksamihinne, mitte aastakokkuvõtte „viis“.

Tänavu saab seitse aastat Kohilas hinge kirjas olemisest. Vanemate abiga ehitatud onu maja ümbrus on mõningal määral muutunud. Aed peegeldab veidi uue omaniku nägu. Roosikasvatust ja rosaariumi pole varem siin nähtud. Küllap selles mängis aastat nelikümmend tagasi oma rolli Hageri kihelkonnast pärit roosikasvataja Ferdinand Laaser, kes Jõgeva lähistel Kuristal nakatas paljusid selle pisikuga.

Sillaotsa talu aga asub praegu Juuru vallas ja seal harib põldu asundustaluniku pojapoeg Raivo. Hobune on läinud ajalukku. Nüüd asendavad teda masinad, mida juhib insenermehhaaniku kõrgharidusega mees.

Uhkus ajab upakile ja kangus käima käpakile. Miilits Tiitsmann mõistis ise enda üle kohut, polnud seda vaja kellelgi teisel teha. Laskis teiste nina all vibutatud relvaga maha oma ema ja kihutas ka endale kohe kuuli kereesse.

Kohilas elades olgu ikka motoks – kadugu kurjus ja võitku headus!

Kalju Metsis